

MEIDELL FR.

**Træfningen ved Vidsø (Wittsjö) den 11.
Februar 1612 en historisk Undersøgelse til
Opfriskning af et halvglemmt National-Minde**

Kbh.
1886

Tillykke med din eBog

Du har modtaget en eBog via **Det Kongelige Biblioteks EOD-service**.

Vi håber, du vil finde den både nyttig og let at anvende. eBogen er leveret til dig som en søgbar PDF-fil, og det giver dig nogle særlige anvendelses-muligheder.

Hvordan du bruger eBogen

Læse på din skærm

Du kan åbne og læse eBogen via din almindelige PDF-reader, der ligeledes giver dig mulighed for at bladere mellem siderne og zoome i teksten.

Udskrive på din printer

Du kan skrive hele – eller enkelte sider af - eBogen ud på din egen printer.

Gemme på din computer

Du kan let gemme eBogen på din private computer, USB-nøgle eller diskette.

Søge tekst

Du kan søge efter ord, dele af ord eller hele sætninger, i eBogen ved at bruge PDF-Reader'ens indbyggede søgefacilitet. Denne finder du ved at klikke på ikonet "Search" , eller trykke på tastaturknapperne [Ctrl+f].

Kopiere og genbruge tekst

Du kan kopiere tekst fra eBogen ved at klikke på ikonet "Select toolbar" , indramme den tekst, du ønsker kopieret og trykke på tastaturknapperne [Ctrl+c]. Du indsætter teksten, hvor du ønsker det, ved at klikke [Ctrl+v].

Kopiere og genbruge billeder

Du kan kopiere billeder fra eBogen ved at klikke på ikonet "Snapshot Tool" og indramme billedet, du ønsker kopieret. Du indsætter billedet, hvor du ønsker det, ved at klikke [Ctrl+v].

Betingelser for brug

Bruger du eBøger fra Det Kongelige Biblioteks EOD-service accepterer du samtidig de betingelser, der knytter sig til brugen af disse pdf-filer. Den vigtigste af disse betingelser er, at du kun må anvende eBøgerne til personlig ikke-kommerciel brug.

Læs alle betingelserne på <http://books2ebooks.eu/odm/html/kb/da/agb.html>

TRÆFNINGEN VED VIDSØ (WITTSJÖ)

DEN 11. FEBRUAR 1612.

EN HISTORISK UNDERSØGELSE TIL OPFRISKNING AF ET
HALVGLEMT NATIONAL-MINDE.

AF

FR. MEIDELL.

TRYKT SOM MANUSKRIFT.

KJØBENHAVN.

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE.

1886.

Forord.

Det foreliggende lille Arbejde, der er »trykt som Manuskript«, er væsenligt kun et Spørgsmaal til højtærede Sagkyndige, om der skulde være Momenter af nogen Betydning for Vidsø Træfningens korrekte Fremstilling, som have unddraget sig min Opmærksomhed.

Dette Spørgsmaal havde vistnok kunnet finde bedre Form og Plads, muligvis ogsaa en fyldigere Besvarelse, naar det var kommet frem i et historisk Tidsskrift, men jeg har ikke villet være paatrængende. Vel har Vidsø-Træfningen en ikke ringe alm. historisk (ikke blot en stor krigshistorisk) Betydning, men her var det en ganske særlig Aarsag, som drev mig til, paa ny at prøve dens historiske Detail, og for en saa detailleret Undersøgelse vovede jeg ikke at paakalde nogen almindelig Opmærksomhed.

De relativt store Udgifter ved at stille mit Spørgsmaal paa den her valgte Maade, have bl. a. forbudt mig, at lade de to medfølgende Kaart omtegne; men da jeg henvender mig til Historikere, om hvilke jeg antager, at de ikke lade sig skræmme af formelle Mangler, ville disse forhaabenlig ikke behøve videre Undskyldning, saa lidt

som de ville afholde Nogen fra at bidrage til den klarest mulige Belysning af en halvglemmt Hædersdag for de danske Vaaben.

Ærede forventede Besvarelser, kritiske Bemærkninger og enhver, nok saa ubetydelig Meddelelse, der maatte fremkomme i Anledning af denne Piece bedes sendte til mig under Adresse »Nielsen & Lydiches Bogtrykkeri, Kjbhvn. V.«

Fr. Meidell.

Vidsø-Træfningen den 11te Februar 1612 har en ikke ringe almindelig Interesse, fordi det var i den, at den store svenske Hærfører, Kong Gustav Adolf, led et afgjort Nederlag og kom i saa stor Livsfare, at han nær var bleven standset paa sin netop begyndte Heltebane; det saae efter den ikke ud til, at Tyge Brahes bekjendte Spaadom om den store nordiske Kriger-Konge, der snart skulde opstaa, vilde komme til at gjælde ham, men snarest hans danske Modstander, Kong Christian IV.

Hin Træfning har vistnok bidraget til at befæste Denne i hans Overtro paa at være den forventede Storhed.

Foruden denne almindelige, har Træfningen en særlig Interesse for Den, der bemærker det overordenligt store Misforhold i Styrke mellem de sejrende Angribere og de slagne Angrebne. Alene af den Grund kan det vel være værd, nu at fremdrage de gamle Kildeskrifter, for af dem at paavise, hvilket slaaende Sidestykke til Fortællingen om David og Goliath, vor Nationalhistorie ejer i de sammenholdte oprindelige Beretninger og endnu eksisterende Mindesmærker om denne Træfning.

Den svenske Historiker, Hallenberg, hvis Værk: «Svea Rikes Historia under Konung Gustaf Adolf»,

der udkom i Stockholm Anno 1790, og endnu agtes som det ypperste med Hensyn til Fuldstændighed og Nøjagtighed, har vist nok for stærkt søgt at forringe Betydningen af Vidsø-Træfningen, hvilket fra hans Standpunkt er ganske forklarligt. Han tillægger uvilkaarligt de svenske Kildeskrifter større Vægt, end de danske (jfr. Side 294 i 1ste Del.), fordi disses mange «berättelser äro olika». I denne Omstændighed have vi Danske en god Grund til at foretage en mere justeret Vejning.

Side 290 i 1ste Del lyder Hallenbergs Fortælling om Vidsøtræfningen omtrent saaledes: «Gustav Adolf brød ind over den skaanske Grændse ved Loshult i Østre Gjønge Herred og hærgede Landet lige saa umenneskeligt som Danskerne havde huseret i Smaalands, men uden at han traf nogen væbnet Modstand; derfor kunde Svenskerne, efter Gustav Adolfs Ord til Hertug Johan «grassera, sköfla och bränna efter egen vilja.» — Fra Staden Væ vare alle Indbyggere flygtede; denne By blev opbrændt tilligemed flere Herregaarde og Kirker, foruden at 24 Sogne i Gjønge og Villands Herreder bleve hærgede mere eller mindre.

Fra Væ vilde Kongen paa samme Maade besøge Staden Aarhus, men dels fik han Nys om, at dansk Rytteri var forlagt didhen og andensteds, dels manglede han Lunter, hvorfor han slog ind paa en anden Vej, til Vestre Skaane, hvorfra han, sammen med Hertug Johan og Jesper Krus (den svenske Feltmarsk) agtede at angribe de Danske i Halland.

Da han kom til Vidsø i Vestre Gjønge Herred, ej langt fra Smaalands Grændse blev han uventet over-

faldet af Ranzaus og v. Bülovs Krigsfolk, som han havde søgt forgjæves, idet de gik af Vejen for ham, indtil de nu brød frem, forstærkede med tydsk og dansk Hest- og Fodfolk under Markvard Penz og Jørgen Lunge. — Da Gustav Adolf havde sendt sit Artilleri fra sig til Sverig, under stærk Bedækning, blev det Folk, han havde hos sig, snart bragt i Uorden, saa at han tabte nogle 100 Mand, om end Danskerne ej slap uden anseeligt Tab. Ritmester for Kong Gustavs Livfane, Herman Wrangel, Kammerjunker v. Wernstedt, Capitain v. Lobewitz, Tideman Skro og Straale, med flere Officerer, toges til Fange. Mange druknede i Vidsø, thi det værste Slag stod paa Isen og Kongen var selv i største Livsfare. Side 294 angives de Svenskes Tab ved Vidsø til 300 Mand, i Henhold til Gustav Adolfs eget Udsagn. Tabet forklares ved, at de Danske angrebe om Aftenen: iøvrigt kunde Gustav Adolf takke Mørket for, at han slap ind over Smaalands Grændse, saa at de Danske maatte nøjes med at gjøre hans Hest, Ridetøj m. m. til Bytte.«

Dette er i Korthed Hallenbergs Resultat af hans kritiske Forskninger i Kildeskrifterne; angaaende Tidsbestemmelser, holder han sig til en kort svensk Dagbog, der findes i det svenske Riksarkiv og er ført fra April 1611 til Novbr. 1613. Dens Angivelser kaldes saa nøjagtige, at alle andre bør rettes efter dem. Ifølge den tog Gustav Adolf sit Natteleje i en stor Bondeby, en Mil fra Væ, den 6te Februar; til Væ kom han den 7de, og da Staden var bleven opbrændt, brød han op derfra den 8de Kl. 2 Eftmdg. Den 10de kom han til Vidsø og den 11te stod Træfningen.

Overfor Slanges Ytring, at Slaget begyndte i en By strax ved Væ, hvor Kongen havde taget Nattekvarter, og at det næste Døg fortsattes ved Vidsø, stiller Hallenberg Gustav Adolfs Udtalelser i flere Breve, hvorefter ingen Fjende viste sig før end ved Vidsø. Hertil maa strax bemærkes, at begge Parter kunne have Ret, til Trods for deres indbyrdes stærke Modsigelse, thi et Slag maa siges at begynde, saa snart en af Parterne har faaet Øje paa den anden og har aabnet sine Operationer med Hensyn til den Modstander, han kan see, selv om denne endnu ikke har mærket noget til sin Angriber. Da gaar nemlig Strategien over til Taktik; det Aandige vinder sin sjælelige Realitet.

Overfor Hallenbergs Gustav Adolf stilles af danske Forfattere Jahns Kalmarkrigens Historie, der udkom i Aaret 1820. Den bygger paa Slanges Christian IV og alle de i Nye danske Magazin opbevarede danske Kildeskrifter om Vidsøtræfningen, men Hallenbergs 30 Aar ældre Værk har Jahn ikke kjendt. Side 171 finde vi følgende Skildring af denne:

„Medens de Danske . . . ødelagde Vestgotland, vare de Svenske heller ikke ørkesløse. Gustav Adolf faldt med et Corps af 3000 Mand ind i Skaane, hærgede Landet allevegne, afbrændte nogle og tyve Sogne og trængte frem mod Væ og Aahus, hvilke Byer han lod lide samme Skæbne som Skara i Vestgotland havde lidt.

Gert Ranzau, som efter Sten Maltesen Sehesteds Død var Hærens første Befalingsmand næst efter Kongen, og i dennes Fraværelse førte Overbefalingen i Blegind og Skaane, opbød den 8de Februar alt vaabendygtigt Mandskab i de ham underlagte Provindser,

forstærkede det med 7 Faner Ryttere og førte denne Hob mod Fjenden. Gustav Adolf trak sig imidlertid paa Efterretningen om de Danskes Bevægelser tilbage; men saa meget ilede Gert Ranzau, at han den 11te Februar indhentede den svenske Hær ved Kirkebyen Wosbye eller Oesby, tæt ved Vidsøen, hvor han udfordrede den med den ene Del af sine Tropper, medens han anvendte den anden Del til at omgaa Fjenden. De Svenske, for hvem Fjendens Ankomst var saa meget mere overraskende, som de troede samme endnu langt borte, tænkte enten kun paa Flugten, eller de bleve, efter en kort Modværg, totalt slagne, og tabte foruden 1000 Mand Døde og Saarede, al deres Bagage, hvoriblandt Gustav Adolfs Livhest, hans Hoffanes Pauker, hans med et Sølvhefte og med kostbare Stene prydede Sabel, 11 Faner o. s. v.

Den unge svenske Konge selv undkom kun med Nød og ved en gemeen Rytters Troskab, som rev ham ud af de forfølgende Danskes Hænder; thi da han vilde ride over den halvfrosne Helge Aa, brast Isen, og han blev siddende i Vandet, indtil hin Rytter . . . trak ham op og befordrede hans Flugt.

* De to Beretninger, hvis mange indbyrdes Uoverensstemmelser turde være af sig selv indlysende, ere enige i, at Gustav Adolf i Begyndelsen af Februar 1612 har gjort et Hævntog mod Danmark, men at han, efter at have hærget den Egn, han drog igennem, blev overrasket af en Ranzau med en dansk Hærstyrke, som tæt ved Skaanes Nordgrændse tilføjede ham Tab og bragte ham selv i stor Livsfare.

Enigheden hører op, saa snart vi gaae udenfor

disse simple Grundtræk og prøve Enkelthederne; — da vi uden dem umuligt kunne danne os et klart Billede af, hvad der foregik hin 11te Februaraften og om hin Fægtnings virkelige Betydning, saa turde det være nyttigt, at eftersee, ikke blot disse to Beretningers vigtigste Kilder, men ogsaa dem, som de to Forfattere have overseet, eller ikke tilstrækkeligt udnyttet.

Slanges Chr. IV. er tydeligt nok en fælles Hovedkilde for begge Beretninger. Foruden det, som de begge ere enige om, indeholder Slanges Chr. IV. 2. Del 306, jvfr. J. H. Schlegels Udg. af samme Værk, Aar 1757, Side 530—2, nogle Enkeltheder, som de begge ere enige om at overspringe: Først at Gustav Adolf udførte sit Tog gennem Gjønge Herred til Væ med 3000 Ryttere¹⁾; dernæst at det sattes i Værk for at hævne et Indfald i Sverig, udført fra Blegind af Gert Ranzau og Anders Bille; endelig, at disse Tvende angreb ham ved Væ og næste Dag sloge ham ved Vidsø, skjøndt han var tre Gange saa stærk som de.

Vi ville nu bl. a. undersøge, om de to Forfattere ikke ved disse Fortielser komme til at overspringe væsentlige Træk i den fortalte Begivenhed.

Slange skrev sin Historie over 100 Aar efter hin Fægtning og maa selvfølgelig støtte sin Beretning paa de Samtidiges, af hvilke vi kun kjende de vigtigste fra Nye danske Magazin 2det Bind. Her finde vi Side 35

¹⁾ Jahn siger 3000 Mand; men i hin Tid opvejede en harniskklædt Rytter mange »Mænd«. Slanges Udtryk er næppe rigtigt, thi da baade Hertug Johan og Feltmarsk Jesper Krus samtidigt optraadte med store Rytterskarer i Vestsverig, vilde den samlede Rytterstyrke i Sverig blive uforholdsmæssig stor for dette Land.

Henrik Langes »*relatio historica* om hvis sig haver til-
draget i Decbr, 1611 og i Januar og Februar 1612«:

Udi Skaane var Hertug Gustav indfalden med 3000 Mand Ryttere og Knægte og traf Breide Ranzau med Hoffanen, den sjællandske, den skaanske Fane, Bülow's Ryttere og nogle andre tyske Ryttere, hvilke vare overalt 600 Heste. Tirsdag ad Aften ved 2 slet den 11te Febr. paa en Sø, der hedder Widtsø, er Svensken afslaget 900 Mand, som bleve paa Valpladsen talte, foruden mange, som rede ud i Aaen og ellers forkrøbe dennem i Huse og Buske, og dog siden bleve slagne. Vi mistede kun 12 Ryttere, men vores Folk finge fra Hertug Gustav 10 Fodfaner, 1 Rytterfane« o. s. v.

I en anden Relation fra Kjøbenhavn, dateret 17. Febr. 1612, hedder det:

»Item Svensken haver afbrændt udi Gjønge Herred og Skaane over 20 Kirkebyer og den Kjøbstad Væ, og at de bekom meget stort Bytte, thi Svensken havde ingen Modstand, fordi kgl. Maytt. er tilforn med et stort Antal Krigsfolk rykket ind i Sverig, og den jydske, fynske, skaanske Fane, samt Hoffanen vare omlagte i Borgeleje, i Skaane. — Snart ere der blevne samlede ved 600 Ryttere og truffet Svensken ved Oesby Kirkegaard 1 Mil eller 2 nær Grændsen, der han var paa Indtoget igjen ad Sverig, og forslaget hannem over 1000 Mand, foruden nogle mange, som druknede udi en Aa derhos, som hedder Hellig Aa, som ikke lettelig sammenfryser. Af vore Folk ere ikkun 12 til 16 Mand slagne. Iblandt de Fanger, som de finge, var ogsaa nogle af de tyske, som i forgangen Sommer overløb paa Øland fra kgl. Maytt., til Svensken. —

Gustav Adolf var selv med udi denne Færd, 3000 Mand stærk til Hest og Fods, hvoraf Faa ere undkomne.

Om Gustav er undkommet ind i Sverig eller druknet udi Aaen veed man ikke. Somme mene — — — — — Tvende svenske Herremænd, saa og nogle af dem, som i Sommer løb fra kgl. Maytt. til Svensken, kom med de 9 Faner den 16de Februar til Kjbhvn., men de andre ere med Hertug Gustavs Livdrenge paa Kronborg, som ere ogsaa hid forventendes«.

Slutteligt gjengive vi Fru Sofie Ulfstands Brev til Jomfru Elise Norby, for saa vidt det vedkommer Fægtningen. Det findes ogsaa i 2. Bd. af Nye d. Mag. Side 37, og er skrevet i Kjøbenhavn i Februar 1612.

Jeg kan ikke skrive Dig til, hvilken ynkelig Sorg vi have været udi i Skaane og hvorledes Fruer og Børn kom nøgne af Sengen om Nattetide og vare glade de slap og kom herover til Sjælland med Livet; thi de Svenske kom ned og var Gustav med dennem, som er Kong Carls Søn, og vare de 17 Faner Fodfolk og 5 Faner Ryttere og brændte og sloge ihjel for Fode, alt det de kunde overkomme, og blev Varbjerg og Væ afbrændte samme Tid og der siges at 17 Herregaarde med deres Ladegaarde ere afbrændte, dog Gud ske Lov ingen af vores skader noget. — Og blev det den 8. Febr. rejst af Hus alt Landet over, baade i Halland og Skaane og fik de 7 Faner Ryttere med dennem, som vare den skaanske Fane og den sjællandske Fane og Hofsinderne med deres Folk, og vare de tyske Ryttere, som Jac. Bülow fører (de Ryttere, som de kalde Haneffer) med dennem og drog Breide Ranzau Statholder med dem den 11te Februar og fandt de Svenske paa en Kirkegaard, som kaldes Wosbye og ved en Sø, ved Navn Widtsøe. Der lod vores Folk skifte sig i 4 Parter og lod saa den første Part ride til dennem og blæse Her an (der sadde de Svenske og legede Kort paa samme Kirkegaard og ved Kirkegaarden) og lod de Andre ride omkring til de

havde beringet dem. Og havde de Svenske staldet deres Heste inde i Kirken og havde brudt Stolene ud og brændt dem og faldt de dennem over, og bleve slagne henved 1500 Mand, som man kunde tælle, af de Svenske, og bleve de andre jagne i samme Sø, henved 400, som de Danske siden have opdraget, og mene de om Gustav, at han skulde og været med og blevet, thi de have faaet hans Hest, Bøsse og Sattel og hvad der hørte til, og fik 2de af hans Livheste i Kirken, med hvad dertil hørte, og fik de nogle og tyve Fanger, deriblandt vare 4 af de fornemste Herrer udi Sverig og var Hertug Gustavs Kammerjunker og hans Livdreng og kom her 8 eller 10 Faner med dem og sidde de nu her paa Kjbhvn.s Slot og ere vore Ryttere og Fodfolk flux rykte op efter de andre ad Sverig og have endnu fanget 8 af de Svenske, foruden dennem, som de have slaget ihjel.«

Vi have her Slanges Hovedkilde, thi de 5—6 øvrige samtidige Breve om Fægtningen give os for faa og for lidet sigende Afvigelser fra ovenstaaende Breve, til at vi skulde ofre Plads paa dem. Dog maa vi her notere, at en dansk Beretning, som er aftrykt i Nordins »Handlinger till Sveriges Krigs-Historia« 1ste Stykke, Side 21, sætter de Svenskes Tab i Fægtningen til henved 1400 Mand, 10 Faner og 4 Kartover; samt at Renteskriver Anders Friis den 23. Februar 1612 fra Kjøbenhavn skrev til sin Broder Søren, daværende Slotsskriver paa Riberhus, at det danske Rytteri, som overfaldt de Svenske, var henved 600 Mand stærkt, og at Angrebet skete om Aftenen, omtrent Kl. 5; det svenske Tab angives der til 1411 Mand, foruden dem, som druknede.

Haandskriftet »Bellum inter Svec. et Dan. A. MDCXI« skal, efter Hallenberg, S. 80 meddele, at 500 Svenske

bleve slagne paa Søen Vidsø og 700 i Buskene (ohn denem so den Fisken zu theil geworden.).

Med Hensyn til Hallenbergs særlige, samtidige Kildeskrifter, navnlig Gustav Adolfs egenhændige Breve, da er det forstaaeligt, naar Svenskeren Hallenberg gjør dem mere autentiske, end Historikeren burde gjøre, thi Gustav Adolf var jo i hele Perioden fra A. 1612 til 1628, da han opgav den directe Revanches Politik for at begynde den indirectes, personligt interesseret i at udviske Betydningen af sine Uheld overfor Danmark. Hvad Kongen har meddelt om Vidsø-Træfningen bør følgelig sigtes, mindst lige saa omhyggeligt som de danske Beretninger, der i Sejrsberetningen overdrev baade Vinding og Tab.

Efter at vi nu have lagt de trykte Kildeskrifter tilrette, skulle vi gjøre os kjendte med Valpladsens Topografi, der er en af de uundværligste Kilder til Forstaaelse af Vidsø-Træfningen.

De medfølgende pretentionsløse Kort ville selvfølgelig aldrig kunne erstatte Selvsyn paa Terrainet, selv om den nøjagtigste Beskrivelse medfulgte, men nogen Hjælp i den Retning kunne de dog yde. De med rødt understregede Navne vise os saaledes strax Gustav Adolfs Marchelinie. Naar vi begynde med Glimager, Broby o. s. v. og gaa til Væ-Aasum, derfra mod Nordvest op til Vidsø, saa følge vi netop den Orden, hvori de af Svenskerne A. 1612 hærgede og afbrændte Sogne ere nævnede hos Nordin. Vi bemærke derved, at hverken Ousby (der ogsaa skrives Wosbye), eller Aahus høre til de afbrændte Sogne. Jahn har altsaa Uret, naar han siger, at Aahus led

samme Skjæbne som Væ og Skara; ligeledes viser Oversigtskortet, at han hverken har forstaaet sine trykte Kilder, eller kjendt det allermindste til den Egn, hvorom han skriver, naar han kan lade Vidsø ligge saa nær ved Ousby, at den samme Mand, Gert Ranzau, kunde lede samtidige Fægtninger paa disse to Steder, som baade efter Kortet og i Virkeligheden ligge stive tre danske Mil fjernede fra hinanden, en Strækning, som derhos er stærkt couperet, baade af stenede Bakker, Søer, Vandløb, og store Skove. Denne Omstændighed taler stærkt i Disfaveur af Jahns Beretning. Hallenbergs har hverken denne, eller hin Fejl, at Aahus blev opbrændt, — thi at dette er urigtigt sees ikke blot af Hallenbergs og Nordins Overensstemmelse, men ogsaa af Fryxells berættelser VI. 8 Linie 6 f. n.; derhos vise Skaanske Tegnelse for $\frac{5}{11}$ 1611, at Borgerne i Aahus og Bønderne i Villands Herred da kommanderedes til Fæstningsarbejde omkring denne By ¹⁾, som derhos den 8de Februar var besat af en større dansk Troppestyrke, hvilket senere skal paavises.

Har Jahn Uret og Hallenberg Ret paa dette Punkt, saa gaar det dem modsat, hvor de berette om Stedet for Fægtningen. Hallenberg taler, som vi saae, flygtigt henkastende, om at Gustav Adolf, efter at han havde begyndt sit Hærgningstog, sendte sit Artilleri til Sverige

¹⁾ Jfr. Skeel: Krigens Skueplads. 118, hvor der siges: «Flækken Aahus blev 1611 af Chr. IV forskandset.»

Mærkeligt nok, at C. Paludan-Müller, i hans Skrift om Chr. Barnekovs Død, S. 35 har kunnet følge Jahn i dennes Paastand om, at ogsaa Aahus blev opbrændt, thi da Jahn skrev sin Kalmarkrigens Historie kjendte han ikke synderligt til de kjøbenhavnske Arkiver og Bibliotheker.

under stærk Bedækning, medens han med hele Resten af sin Styrke drog fra Loshult til Væ og derfra til Vidsø, hvor hans Mangel af Artilleri gjøres til en Hovedgrund for Nederlaget; i Følge Hallenberg fandt dette Nederlag kun Sted ved Vidsø, men et andet og samtidigt ved Ousby vil han ikke vide af at sige.

Jahn holder sig derimod nærmere til Kilderne, naar han lader Gert Ranzau indhente Fjenden ved Ousby og Vidsø-Træfningen blive Følgen af et detacheret Corps's omgaaende Bevægelse. Havde Jahn ejet et større Kaart over Skaane, vilde hans Fremstilling af dette Punkt være bleven anderledes, men trods Fejlen, maa den dog foretrækkes for Hallenbergs, fordi den ikke som denne helt overspringer, at Kilderne have omtalt en samtidig Fægtning ved Ousby.

Iøvrigt maa det indrømmes begge Forfatterne, at Kilderne ere alt andet end klare med Hensyn til Valpladsens Topografi. De samtidige Breve om denne Februar-Affaire ere alle skrevne i Kjøbenhavn og paa en enkelt Undtagelse nær, af Kjøbenhavnere, der næppe kjendte synderligt til det nordlige Skaane og som skreve under Paavirkning af mundtlige Fortællinger om en stor Sejr, hvis synlige Frugter førtes til Kjbhvn. i Skikkelse af Fanger, Faner og frem for alt Gustav Adolfs Vaaben og Ridetøj. For slige Brevskrivere har Topografien i et saadant Øjeblikks Stemning overmaade lidt at betyde. Den, der kunde være nøjagtigst, og som virkelig ogsaa meddeler de fleste Enkeltheder, er Fru Sofie Ulfstand, dengang gift med den store skaanske Herremand, Claus Podebusk, hvis udbredte Besiddelser

i Skaane kunde medføre, at hun kjendte dette Lands topografiske Detailler.

Claus Podebusks Godser laa imidlertid ikke i Skaanes nordlige Del¹⁾ og Fru Sofie kjender (i sit Brev) Ousby saa lidt,²⁾ at hun gjør det til Navn paa en Kirkegaard,³⁾ medens hun om Vidsø kun veed, at det er Navn paa en Sø, uden at hun kjender den der ved liggende Kirkeby.

Hun nævner dog begge Steder som samtidige Valpladser og viser, at hendes Meddelelse til Veninden paa Uggerslevgaard i Fyn, stammer fra Folk, som ikke blot kjendte den ene, men ogsaa den anden samtidige Fægtning.

At hendes Brev dvæler mest ved, hvad der kunde interessere Adelsdamer, og at hendes Gjengivelse af Fortællingen om selve Fægtningerne viser, at hun har opfattet den som en Frue, der fra Balconen overværer en Tournering, det kan man fornuftigvis ikke læste hende for.

Trods alle Mangler, maa hendes Brev respecteres som vort mest oplysende Kildeskrift for Vidsø-Fægtningen, netop fordi hun var upartisk i Henseende til det militaire og derhos havde de bedste Forbindelser med Landets Styrere. De øvrige Brevskrivere maa

¹⁾ Se derom Eske Brok I 22 og Ljunggrens Skaanske Herregaarde.

²⁾ Ved denne By var der Bro over Helge Aa, en ældre Kongsgaard og et Hospital, for hvilket Gert Ranzau, Feltmarsk og Kongens Statholder i Fyrstendømmerne ved Ejderen, var Forstander til Aaret 1616, (Skaanske Tegn. $\frac{4}{12}$ 1616) da han havde søgt om Fritagelse for den Bestilling.

³⁾ Mærkeligt nok har Relationen af $\frac{17}{2}$ den lignende, specielle Omtale af Ousby Kirkegaard.

antages at have faaet deres Efterretninger fra de Mænd, som til Kjbhvn. overbragte Fangerne og Trofæerne. Disse Mænd vare selvfølgelig afsendte af Feltmarsk Gert Ranzau; de kom altsaa fra Ousby, hvor dennes Fægtning stod; de talte derfor mest om denne Fægtning, som de personligt kjendte til, mindre om den anden ved Vidsø.

Et Blik paa Kortet viser dog strax, at da Gustav Adolf drog fra Væ mod Nordvest ad Markarydvejen, maa den afgjørende Fægtning have fundet Sted ved Vidsø, der ligger ved denne Vej, ikke ved Ousby, som ligger 3 Mile Østen for den; dette stemmer ogsaa med Kong Christian den 4des egne Ord i et Brev, der senere skal gjengives.

I Skeels «Krigens Skueplads» Side 122, (hvor det lige som pag. 87 siges, at Gert Ranzau og Anders Bille sloge Gustav Adolf i Vidsø Passet, fratog ham det gjorte Bytte og nær havde faaet Gustav selv i deres Hænder) tilføjes, at der endnu staar et Mindesmærke om denne Begivenhed ved Vidsø. I Haab om at finde det og at faae enhver mulig Tvivl hævet ved den Inskription, som et saadant Mindesmærke næppe kunde savne, rejste jeg fra Christiansstad over Hesleholm, der ligger nær ved og Nordøst for Finja Søen, og over Aakarp til Vidsø, altsaa omtrent den samme Vej, ad hvilken Gustav Adolf marcherede fra den 8de til den 11te Februar.

Skjøndt det ikke lykkedes mig at finde det omtalte Mindesmærke og følgelig heller ikke nogen Inskription, saa bragte Rejsen dog noget Udbytte til Opklaring af, hvad der skete i Skaane i Begyndelsen af Februar

Aaret 1612. For dette Udbytte skal jeg nu gjøre rede, idet jeg henviser til medfølgende Croquis over Vidsøpasset, som jeg optog paa Stedet.

Skovbevoxede Bakker og Smaasøer gjøre Landskabet Nord for Aagerup (det gamle danske Navn for nuværende Kirkeby Aakarp) meget livligt og tiltalende. Meget højstammede Enebærtræer og svære mosbevoxede Stenblokke ere, foruden de faa røde eller sorte Træhuse, det eneste, som hindrer En i at kalde Landskabet ganske dansk; det minder endog stærkt om Partier paa Jyllands Østkyst.

Just som man fra Vognen faaer Øje paa Oretorp Sø, har man tilhøjre en ret betydelig, skovbevoxet Bakke, fra hvis Top man kan vente sig en god Udsigt over Søerne og det flade Land til venstre. Bestiges Bakken, erfarer man snart, at Muldjorden kun er en tynd Klædning over den graa Kampesten. Fra Toppen seer man ud over Vidsø, hvis Vande engang maa have beskyttet Foden af denne Højs Nordside, lige som Oretorp Søen øjensynligt maa have dækket alt det flade Land til venstre for Vejen, som altsaa har været et Pas paa et Par Tusind Alens Længde. I hine Tider, da dette Sted kun laa en Mils Vej fra den dansk-svenske Grændse, maa dets Besiddelse have været af stor militær Vigtighed og man har god Grund til at vente Fund af gamle Fortificationer. Inden man søger dem, drages man over til Vidsø Kirke. For at komme ind, maa man gaa til Skolelæreren, som boer tæt ved. Han forklarer, at Kirken først i den nyere Tid er bleven en Korskirke og at Kirkegaardsmuren tidligere, da Kirken kun bestod af en Længe, knapt indhegnede

det halve af, hvad der nu er bestemt til Gravtuer. Langskibets Mure ere alentykke og synes at kunne stamme fra det 16de Aarhundrede, men gjøre de det, ere de ogsaa Husets eneste Antikviteter: Gjennem store Vinduer faaer hver Krog rigeligt Lys, og en god Jernovn ser ud til at kunne gjøre Kirken varm, selv paa strenge Vinterdage. Til Antikviteter ville vi nemlig ikke kunne henregne Altertavlen, skjøndt der i dens mange Felter er malet adskillige Lam, som bære Danebrog, thi vi søge kun militaire Minder.

Paa vore Spørgsmaal om dem, begynder Skolelæreren, der er en ung Mand paa knapt 30 Aar, men dog har været 4—5 Aar i dette Kald, at fortælle saaledes:

«Her i Kirken, sige Byens Folk, vare Kong Gustav Adolfs Heste opstaldede og saa vel herinde som ude paa Kirkegaarden laa Folkene og «roade» sig med Kortspil og lignende, da Danskerne pludseligt kom over dem fra Nordvest, uden at en eneste af Vagtposterne havde gjort Anskrig; Danskernes forreste Rækker bare nemlig store Trægrene, der skjulte baade Folk og Heste.

De Svenske, der undslap fra Blodbadet her i Kirken, ilede op i Skandsen, hvor Kongen laa, men Danskerne fulgte dem i Hælene og kom med dem ind i Skandsen, hvor Blodbadet fortsattes. Heldigvis fik Kongen sin Hest, kom op paa den og foer ned ad Volden til den gamle Bro over Saagen, men den var afbrudt; Hesten traadte paa Isen, men denne brast og Kongen vilde have fulgt med Hesten ned i Strømdybet, hvis han ikke havde været saa heldig at finde en stor

Sten under sin Fod. Denne Sten kalder man endnu «Kongestenen», til Minde om, at den reddede Gustav Adolfs Liv, medens nogle af hans Mænd hjalp baade ham og Hesten over paa Saagens nordlige Bred, hvorfra han med flere af sine Folk slog sig igjennem til Markaryd.

Da Skolelæreren forsikrer at den Skandse, Sagnet omtaler, existerer endnu, og da han seiv tilbyder sig som Vejviser, ile vi med ham gennem Vidsø-By, hvis Avlsbygninger og større eller mindre Vaaningshuse, gjøre Indtryk baade af Properhed og nogenlunde Velstand; et ret indbydende Gjæstgiversted vidner om, at her endnu som i gamle Dage er en indbringende Landeveisstation.

Beliggenheden er ikke blot nærsom, men ogsaa skjøn: I Bygningernes Mellemrum blinker snart Vidsøen, snart Oretorpsøen, og deres skovklædte Kyster, deres Landtunger og Øer, alle med pyntelige Trægrupper, danne næsten ved hvert Skridt nye og bestandigt mere indtagende Prospecter. Stemningen er saa idyllisk fredelig, at man et Øjeblik glemmer, at det er for Krigens Skyld Besøget gjøres.

Næppe er man kommen i gammel Bøsseskuds Afstand Nord for Byens yderste Huse, før end den rette Interesse gjenvækkes ved Synet af en Tvervold, rigtignok baade sammensunken og tildels skjult af Krat, men endnu kjendeligt nok af langt sværere Dimensioner end de almindelige Markgjærder; den strækker sig fra Sø til Sø, alene med et Gab for den gode, brede Landevej, som vi gaae paa.

Et Par Hundrede Alen fra den, peger Læreren tilhøjre med et «der ha' vi Skandsen!»

Vi see kun en knapt 50 Fod høj Bakke, som næsten overalt er dækket af en frodig Skov.

Vandringen fortsættes endnu et Par Hundrede Alen, saa bøjer Læreren af ad en Sti, der næppe nok er kjendelig i Grønsværet ved Bakkens Fod. Af sig selv falder vist ingen Fremmed paa, at søge en Skandse her i det tætte Krat. Skraaningen er ogsaa temmelig stejl. Umagen ved Bestigningen lønner sig dog, thi deroppe staar man paa et rummeligt, let overskueligt Plateau, hvis Rand viser sig kronet med et forholdsvis vel bevaret Brystværn, der har en ejendommelig, dog regelmæssig, i alt Fald symmetrisk Tracee, af en Figur som den, vi have søgt at gjengive paa Croquis'et; her give vi derfor kun de indvendige Maal, som ere tagne ved Skridtning. Længde (Retning Nord—Syd): 120 Alen. Største Brede: 80 Alen. Mindste Brede: 20 Alen. Hver af de fire Orilloner ere 3: 10 Alen lange og 5 Alen brede. Terrepleinet bliver derefter 3: 29,000 □ Fod.

Skridtningen bliver noget hindret af en Mængde næsten lige store, regelmæssige Huller af 6—8 Alens Længde, 4 Alens Brede og imellem $1\frac{1}{2}$ Alens Dybde.

De findes over hele Terrepleinet og give folgeligt megen Anledning til Spørgsmaal om, hvorfor de ere der.

Man gjætter paa sunkne Grave for de mange her faldne Krigere; paa Kogehuller for Skandsens Besætning; paa Indskæringer, for at skaffe denne bedre Dækning, end det lave Brystværn har kunnet yde.

Den første Gisning falder, naar man har overbevist

sig om, hvor nær Bakkens stenede Substans ligger under Bundfladen; den anden, naar Hullerne ere maalte og talte; dels ere der for mange, dels for store Huller til den Besætning, Skandsen kan rumme; den tredie Gisning maa opgives, naar man gaar over Brystværnet ned mod Vidsø og finder hele Bakkeskraaningens forsynet med Huller, der ganske ligne Terrepleinets. Den rimeligste Forklaring er den, at Bakkens haarde Substans ikke har tilladt at skaffe Jord til Brystværnet fra en om dette løbende Grav, hvoraf her ikke findes Spor. Jord eller Græstørv har man derfor maattet skrælle. Mængden af Huller og den Omstændighed, at de ligge i omtrent lige stor Afstand fra hverandre, tyder bestemt hen paa, at en forholdsvis stor Arbejdsstyrke er bleven anvendt, for at faae Brystværnet rejst hurtigst muligt. Naar Styrken deltes i Hold, som tog saa megen indbyrdes Afstand, at det ene ikke generede det andet, vilde Udgravningerne naturligt faae denne Form.

Herimod lod sig indvende, at naar det hastede saa stærkt med at faae Brystværn rejst, vilde Anlæggeren have sparet sig hele den lange Linie, der vender mod Syd, fordi Værket aabenbart har været beregnet paa Forsvar af Landevejsbroen over Saagen eller Vidaaen, som forbinder de to Søer. — Men skal den Indvending gjælde, maa den udvides til at omfatte hele Skandsens Østfront.

Indvendingen falder, naar vi betænke Forholdene ved Angreb af harniskklædt Rytteri. Havde Skandsen ingen Sydfront, end sige ingen Østfront, vilde selv kun en Snes Ryttere, hvem det lykkedes at passere Saagen,

ikke have meget svært ved at komme op paa Plateauet og gjøre stor Ravage i Besætningen.

Skandsen har derhos intet Spor af Kanonbænke, ja den har ingen Indgang, intet Spor af nogen jævnet Opgang paa søndre eller østre Bakkeskraaning, netop som det bør være, naar man har villet sikre sig mod Rytteri Angreb. Anlæggerne have ikke medført Artilleri; de have kun med Musketild kunnet vanskeliggjøre Overgang over Saagen, efter at Broen naturligvis var afbrudt. — Jo mere man fordyber sig i disse Iagttagelser og Reflectioner, jo mere forvisses man om, at Gustav Adolf har været Anlæggeren, kun er det uklart, hvorfor han vilde afbryde Saagbroen, over hvilken han jo bekvemmest kunde fortsætte sin Marche til Sverig. Dog, selv om det kun gjaldt at skaffe Heste og Folk et Par Nætters Hvile, har Kongen ikke turdet forsømme nogen overkommelig Sikring, navnlig ikke ved Defileets nordre Indgang. Gaar man ud fra, at Gustav Adolf paa sin Marche fra Væ til Vidsø har vidst sig observeret, for ikke at sige forfulgt af dansk Rytteri, saa maa den simpleste Forsigtighed have paabudt ham denne Bros Afbrydning, da Vejen fra Broby over Fars-
torp og Verum fører Nord om Vidsø ind i Passet. — Efter de fem Dages Ridt i Harnisk ad snedækte Veje og efter mange Udskejelser, have hans Tropper trængt haardt til Hvile, og ingen Steds bedre end i Vidsøpasset kunde den skaffes dem med det mindst mulige Vagthold, naar Kongen vilde underkaste sig den Ulempe, at afbryde Saagbro, for at danne en ny Overgang, naar Hvilen var opnaaet. Af Skaanske Tegnelser for ²⁸/₉ 1612 vide vi imidlertid at Helsingborg

Lens Bønder fik Ordre til at bygge Skandser paa Skaanes Nordgrændse, følgelig først og fremst ved Vidsø. Sammesteds fra, men under $\frac{23}{1}$ 1613, vide vi, at der indtil da havde ligget hele 3 Compagnier ved Heslebro og ved Vidsø.

Skeel fortæller os, at Ebbe Ulfeldt, der commanderede paa Skaanes Nordgrændse, under Chr. IV's sidste Krig navnlig holdt Vidsøpasset mod Gustav Horns Angreb; og i Wolffs Encomion regni daniæ, som udkom i Kjbhvn. Aaret 1654, staar der S. 642, at samme Gustav Horn, efter et forgjæves Forsøg paa at erobre Christiansstad, hvorved han led noget Tab, drog op i Gjønge-Herred og opholdt sig nogle Dage i Vidsø Skandse. — Der har visselig været Brug nok for en Skandse paa dette Sted; derfor er det for dristigt ubetinget at kalde Gustav Adolf den her beskrevne Skandses Anlægger;¹⁾ men saa vist som at baade de nord-skaanske Grændsevagter i Kalmarkrigen, Ebbe Ulfeldt og Gustav Horn have ført Kanoner med sig og havt god Tid til at bygge Standplads for dem, medens Skandsen hverken har Adgang eller Plads til dem, saa vist er der stor Sandsynlighed for, at Gustav Adolf, der ikke havde Artilleri med paa dette Sted, har ladet den bygge.

Han havde knap Tid, men rigeligt Mandskab, — det stemmer med Værkets Størrelse og dets svage

¹⁾ Især da ingen af de trykte Kilder taler om en Skandse ved Vidsø. At Sagnet omtaler den kan jo komme af, at Stedets Befolkning indflettede i sin Tradition det Værk, som den hver Dag havde for Øje, men som var opført i en senere Tid Traceens Form gjør det dog usandsynligt, at denne Skandse kan være bygget i det 18. Aarhundrede.

Profil, der næppe har havt et Areal større end 50 □ Fod. Har Brystværnet en Længde af 900 Fod, bliver der en Jordmasse af 3: 45000 Kubikfod at udgrave, transportere og anvende. De 1500 Mand, som han utvivlsomt har kunnet sætte i Arbejde, have saaledes ikke behøvet at anstrenge sig, eller at faae deres Hviletid afkortet i mange Timer for det Værks Skyld.

Inden vi forlade «Skandsen» besøge vi «Kongestenen». Nu gaar Markarydvejen over Saagen paa en af tre solide Granithvælvinger dannet Bro; trods sit ærværdige Udseende er denne Bro forholdsvis ny, — en Snes Skridt Østen for den seer man tydelige Levninger af den gamle Vej og af den Bro, som Gustav Adolf lod afbryde; blandt Levningerne af den sidst nævnte kaldes den største Sten, om hvis Top Saagen hvirvler livligt fra Vest til Øst, Kongestenen. Indskrift, eller andet Udmærkelsestegn bærer den ikke, men derfor kan den jo godt være det af Skeel, efter Hvitfeldt, omtalte «Mindesmærke». Besøget hernede ved det 10—15 Alen brede Vandløb overbeviser os om, at det bogstaveligt talt var en halsbrækkende Gjerning, paa en mørk Februar-Aften, til Hest at ville sætte over et saadant Vandløb. Har Gustav Adolf tilmed redet ned ad den bratte Bakkeskraaning mod Landevejen, saa er det et Vidunder, at han kom levende derfra.

II.

Efter at Kilderne til Begivenhedens Historie, — deriblandt ogsaa de topografiske og Traditionen, — ere fremstillede, skulle vi gaa over til at discutere dem.

At gjøre det Punkt for Punkt vilde dog blive for vidtløftigt og trættende for Læseren. Udbyttet af Discussionen kan lettest og behageligst meddeles ved at fremstille Begivenheden i dens historiske Sammenhæng og undervejs paavise Grundene til, at Enkeltheder fra den ene Kilde foretrækkes for de tilsvarende fra en anden.

Kalmars Erobring den 3die August 1611 havde, som bekjendt, afficeret Kong Carl IX saa stærkt, at han, efter et Anfald af Raseri, midt i October forlod sine Tropper og 14 Dage efter døde i Nyköping. Sorgen over den ufuldførte Gjerning, han maatte forlade, mildnedes ved Synet af Sønnen, den 16 aarige Gustav Adolf, paa hvem Kongen pegede med de Ord: «Han skal fuldgjøre det!»

De i Nyköping forsamlede Stænder havde dog Valget imellem Hertug Johan og Gustav Adolf; naar det faldt paa denne, kunde han vel betragte Sverigs Krone som en smuk Fødselsdagsgave, men han var ikke blind for det store Ansvar, der fulgte med den. Hans Stræben gik ud paa, at indfrie den Vexel, som hans døende Fader havde trukket paa hans Daadskraft, og at vise sig værdig til Stændernes smigrende Tillid. Helst vilde han dog slutte Fred med Kong Chr. IV og ende en Krig, der blot kunde tære paa Sverigs Kraft, uden at give Udsigt til nogen tilsvarende Vinding.

Chr. IV ventede ved Carl IX's Død runde Fredstilbud fra Gustav Adolfs Side og lod Vaabnene hvile; den ¹⁹/₁₁ 1611 gav han endog de skaanske Tropper Hjemlov og fra 1ste October havde de holstenske og

hvervede tyske Afdelinger faaet behagelige Garnisoner i de skaanske Byer.

Hoffanen og sjællandske Fane laa i Ystad, Gert Ranzau og Jokum Bülow i og ved Aahus; Hertug Ernst i Sølvborg og Ritmester Flotow i Ronneby. Da de skaanske Afdelinger hjemforlovedes fra Halmstad og Laugholm, belagdes disse Stæder af v. Dalwigs, Philip v. Gougrabens, Hertug Georg af Lüneborgs, Ernst Bottmers og Bernt v. Hagens tyske Afdelinger. Den sidstnævnte beordredes dog midt i December til med sine Folk at belægge Eske Billes hallandske Gods Valden¹⁾. — Disse Dislocationer vise, at Chr. IV troede paa Fred fra det Øjeblik af, da Carl IX sygnede hen, men Gustav Adolfs Fredstilbud skuffede ham; der var intet andet for, end at gjenoptage Krigen efter Nytaar, for, ved at naae dens Hovedformaal: Erobringen af Elfsborg-Guldborg og Tilintetgjørelse af den svenske Kattégatshavn, at tiltvinge sig den 17 aarige Kong Gustav Adolfs ubetingede Underkastelse.

Kort efter Nytaar var Chr. IV færdig med sin Krigsplan, hvis Hovedtræk bestod i, at han selv vilde føre sin Hovedstyrke mod Elfsborg og den svenske Basis Jönköping, medens han betroede sine to holstenske Venner. Brødrene Gert og Breide Ranzau, af hvilke den Første var Feltmarsk og Statholder i Ejderfyrstendømmerne, den Sidste Krigscommissair og Statholder i Kjøbenhavn, at føre mindre Afdelinger fra Blegind ind i det indre Sverig, for derved at binde Fjendens Kræfter i Øst, medens han selv tog dem under Behand-

¹⁾ Data efter Skaanske Tegnelser.

ling vesterpaa. Principet var altsaa det samme som i Krigens første, nu sluttede Afsnit, da Sten Maltesen gjorde Diversioner i Vestsverig, medens Kong Christian attackerede Kalmar.

I Henhold til denne Beslutning fik de hjemforlovede Tropper i al Stilhed Ordre til at møde ved deres Faner, som tilligemed flere andre samledes i og ved det ny befæstede Aahus ved Helge Aaens Udløb¹⁾.

Saa snart Gert Ranzau havde faaet nogle Tropper samlede, brød han op mod Vexiø, som tilligemed flere svenske Byer blev hærget og afbrændt.

Da Gustav Adolf fik Nys om dette, tog han øjeblikkeligt Commandoen over et Corps paa 3000 Mand, forsynet med Artilleri, men Gert Ranzau fik saa betids Underretning om Nærmelsen af dette overlegne Corps, at han var forsvunden fra Vexiøs Brandtomter, da Gustav Adolf kom dertil. Gert Ranzau sendte Melding til Kongen om det Passerede og om den nære Udsigt der var til en fjendtlig Gjengjældelse, da Gustav Adolfs Corps var betydeligt større end den danske Styrke, der samledes ved Aahus. Denne Melding gav Kong Christian Anledning til at pleje nyt Raad med Breide Ranzau, for at komme til Beslutning om, hvorledes det

¹⁾ A. Fryxell: Berættelse VI. 8. — Ifølge Eske Brok I, 88 var Anders Bille til Raabeløv, Lensmand paa Helsingborg, endnu den 4/1 1612 hjemme, skjøndt han var Ritmester for Skaanske Fane. Vinteren maa ogsaa da have været meget streng, siden Eske Brok kun med Besvær kom igjennem Isen i de Dage, paa Overfarten fra Helsingør til Helsingborg.

Formodenlig har man ladet det bestemte Indfald i Sverig bero, til Vejret blev mildere. Befæstningen af Aahus er alt documenteret.

sandsynligt nær forestaaende svenske Indfald lod sig imødegaa og om muligt afvende, uden at man behøvede Ændringer i Felttogets Hovedplan ved at sende Undsætning fra Halland til Aahus.

I det forløbne Aar havde Anders Bille i Gjærning vist sin Evne til at skabe Soldater af sit Lens Bønder, thi væsenligt ved deres Hjælp havde han afværget alle fjendtlige Indfald i sit Len, da Grændsens Forsvar var overladt til hans Ledelse. (Skaanske Tegn. ¹¹/₅ 1611.)

Det laa altsaa nær for Kongen, at henvende sig til ham med følgende Skrivelse. der kaster et saa væsenligt (og nyt) Lys over Forberedelserne til Vidsø-Fægtningen, at det er mærkeligt, hvordan Historikerne have kunnet overse den. Den er dateret fra Kjøbenhavn d. ¹⁸/₁ 1612 og gjengives her in extenso efter Skaanske Tegnelser:

»Vid, at Vi naadigst have befalet og paalagt Os Elskelig Breide Ranzau til Ranzausholm, Vor Mand, Raad, Statholder i Kjbhvn. og tilforordnet Krigs-Commissario, med det allerførste sig ind udi Sverig paa et Anslag at skulle begive. Og efterdi dertil et Antal Folk vil fornødent gjøres, bede Vi Dig og ville, at Du uformærket haver de Bønderknægte der udi Dit Len, som tilforne ere afrettede, tilstede, saa at, naar Behov gjøres, de da udi en Hast kunne blive forsamlede, og dersom fornævnte Breide Ranzau kan eragte mere Folk til samme Expedition at ville fornøden gjøres, skal Du forskaaffe saa mange andre Bønderknægte, som han begjærendes vorder; dog at Alting holdes hemmeligt og stille, det meste muligt er. Du skal og rette Din Lejlighed efter selv udi egen Person, at følge med hannem, saa at I siden samtligen kunne gjøre Eders Flid, at samme Expedition (hvorom han selv vidtløftigen mundtlig skal berette Dig) frugtbarlig maa gaa for sig, saa vidt muligt er. Dermed skeer Vor Villie & c.«

Strax efter at have underskrevet dette Brev, rejste Kongen fra Kjbhvn. til Halmstad, hvor han var den zode Januar¹⁾, medens Breide Ranzau følgelig drog til Aahus, for at meddele sin Broder og Anders Bille Kongens Plan. Muligvis for at støtte dens Udførelse, ilede Kong Christian med at overfalde Ny Lødese og allerede den 27de Januar havde han, rigtignok forgjæves, stormet Guldborg²⁾. Saa hurtigt kunde Ranzau'erne dog ikke komme frem, da Anders Bille selvfølgelig maatte have Tid til at samle sine Gjønger, — hvor, kan ikke bestemt siges, da Kongens Detail-Ordre jo ikke blev given skriftligt; — men rimeligvis har det været i Aahus.

Idet Gustav Adolf marcherede mod Vest fra Vexjø, fik han vel at høre, hvordan hans kgl. Modstander havde huseret ved Ny Lødese og Guldborg. Gav dette ham nyt Incitament til et Hæventog, saa maatte Efterretningen om at Guldborg havde staaet sig, og om den svenske Hærs betryggende Stilling under Hertug Johan, vel kunne berolige ham, saa at han afstod fra at binde an med Christian IV's Overmagt. Da han samtidigt maatte erfare, at alt det vaabenføre Mandskab var trukket bort fra Nord-Skaane, laa det nær for ham, at bryde ind i denne Landsdel og at skaffe sine Folk en billig Opmuntring, hvorved Modstanderen tillige kunde rammes føleligt. Den 5te Februar 1612 brød Kong Gustav altsaa ind over Skaanes Nord-Grændse³⁾, enten,

¹⁾ Skaanske Tegn. ²⁰/₁ 1612.

²⁾ A. Fryxell: Berättelse VI. 10.

³⁾ Nordin: Handl. af Krigshist. Dagbogen fra Aaret 1611—1612.

som Hallenberg og Skeel angive, ved Loshult, eller, hvad der er rimeligst, baade ad den og en anden østligere Vej¹⁾, der mødes med hin ved Broby, dengang Hovedpasset over Helge Aa. Inden han kom did, havde han altsaa passeret Helge Aa ved Ousby, hvilket Sogn ikke hører til de afbrændte. Da Gustav Adolfs Folk ellers havde fuldkomment frit Spil paa dette Tog¹⁾, maa der kunne findes en god Grund til at Ousby undertoges fra den almindelige Ødelæggelse. Vel siger Hallenberg, at Gustav havde sendt sit Artilleri til Sverige under stærk Bedækning, men han siger det saaledes en passant og uden nærmere at angive Tidspunktet, da det skete, at vi tør antage, at det ikke skete i samme Øjeblik som han begyndte sit Indbrud; thi hvorfor skulde han da have gjort sig den Ulejlighed, at føre Kanoner med paa en besværlig Vintermarche? Vilde han hærge Øster Skaane lige ned til Kjøbstæderne Væ og Aarhus, maatte han jo fornuftigvis have Kanoner i Beredskab, dels fordi han umuligt kunde vide, hvilken Modstand han vilde finde, dels fordi han maatte vide noget om disse Byers Befæstning, der ikke lod sig betvinge hurtigt — (og det gjaldt om Hurtighed ved dette Indbrud) uden Hjælp af Artilleri. Paa den anden Side kunde det blive baade farligt og besværligt, at føre hele Artilleriet med paa det forestaaende Hærgningstog. I Ousby Sogns Forskaanelse for Brand tillade vi os at see en bestemt Antydning af, at Gustav Adolf lod sit Artilleri blive der under en stærk Bedækning, og det

¹⁾ Efterdi Glimager Sogn paa denne østlige Vej hører til, ja er det første i Rækken af de afbrændte Sogne.

²⁾ Jvf. Gustav Adolfs Side 6 citerede Ytring.

saa meget hellere som han afvigte Sct. Hansdag, ved Christianopels Overrumpling, og ud paa Efteraaret ved Ølands Erobring, havde bevist at eje medfødt militairt Genie, — en klog Generals Hovedmærke er jo det, at han sikrer sig at komme hjem gjennem den Port, fra hvilken han gik ud, især for det Tilfælde, at uventede Omstændigheder afholde ham fra at naae det Maal, for hvis Skyld han drog ud.

Simpel Forsigtighed har paabudt ham, at lade Ousby-Passet bevogte af en stærk Repli, lige som han paa dette Tog har behøvet svagere Replier ved de næste Passer over Helge Aa: Broby, Kvislinge og Torsbro, hvor fra han maatte sikre sig Meldinger om eventuelle fjendtlige Foretagender.

Om Styrken af Replien ved Ousby vides intet, men da den maa have været stærk nok til at kunne forsvare de derværende to Pas over Helge Aa, kan den næppe have været under 500 Mand Fodfolk. Fodfolk vilde ogsaa sinke Indbrudets Hurtighed, medens det kunde gjøre god Nytte som Repli. Da Gustav Adolf alt den 6te om Aftenen var i Farløv,¹⁾ ligger deri Bevis for, at han ikke har været sinket af Fodfolk; dette modbevises ikke af, at han var $2\frac{1}{2}$ Døgn om at komme fra Væ til Vidsø,²⁾ thi dels er Vejen længere end fra Loshult til Væ, dels medbragte han fra Væ et stort

¹⁾ Den svenske Dagbog fra April 1611—November 1613 som findes i Riks-Arkivet, siger, at Gustav Adolf d. $6\frac{1}{2}$ tog sit Natteleje i en stor Bondeby en Mil fra Væ, hvilket stemmer med Farløvs Beliggenhed.

²⁾ Den 8. Februar Kl 2 Eftermiddg forlod Gustav Adolf det afbrændte Væ og først ud paa Aftenen den 10de kom han til Vidsø.

Bytte, som maa have sinket hans Marche mere, end Fodfolk, der paa den Del af Vejen let skaffede sig Heste.

Tage vi nu ikke fejl i, at det svenske Artilleri blev staaende i Ousby under Beskyttelse af 500 Mand Fodfolk, indtil Gustav Adolf sendte det nærmere Ordre, saa følger deraf, at Hallenbergs Motiv til Svenskernes Tilbagegang fra Væ ad Markarydvejen, istedenfor ad Loshultvejen, nemlig det, at de manglede Lunter, ikke kan holde Stik: Fra en Artilleripark ved Ousby maatte enhver Rytter i Løbet af et Døgn kunne hente saa mange Lunter, som Gustav Adolfs Ryttere ved Væ kunde behøve.

Det kan nok synes underligt, at Svenskerne gik tilbage ad en længere Vej, end den, ad hvilken de brød ind, og det er følgerigt forstaaeligt, naar Hallenberg søger et Motiv dertil, men dette om Luntemanglen forekommer os i al Fald for søgt.

Det laa langt nærmere, at tænke paa, hvad det var, Gustav Adolf vilde i Danmark; havde Hallenberg tænkt derpaa, laa det Motiv lige for, at han kun ad en ny Vej kunde udbrede ny Ødelæggelse; ad den gamle Vej kunde han ikke vente mere Bytte, knapt nok Underhold for sine Tropper. Fra det Øjeblik af, at Gustav Adolf afstod fra sit paatænkte Angreb paa Aa-hus og valgte Markarydvejen, var Replien ved Ousby ham til ingen Nytte, og han har derfor vistnok da sendt den Ordre til at gaa tilbage til Sverig. Hvis Hallenberg har ment, at Gustav Adolf beordrede sit Artilleri til Sverig, da han selv begyndte sin Retraite fra Væ, saa har han sikkert Ret, men saa bliver Luntemanglen ikke Motiv til hans Ændring af Marcheroute.

Om Hallenberg har Ret i, at Væs Borgere vare

bortflyttede maa staa hen. Da Indbyggerne i erobrede Stæder dengang plejede at søge til Hovedkirken, hvor Erobreren derpaa lod dem nedskyde og Kirken brænde, medens Væs prægtige Kirke fra Middelalderen staa endnu, ¹⁾ saa turde dens Existens dog tale for, at Hallenberg har Ret paa det Punkt; om nogen Kamp i Væ taler heller ingen af Kilderne. Gustav Adolf har havt let ved at gjøre stort Bytte og let ved at føre det igjennem den fjendtlige Befolkning, som terroriseredes ved hans Troppers hensynsløse Fremfærd. Som Tilgift til Væs Brand, gav han Aasum Sogn til Pris for de Luer, der skulde have fortæret Aahus; og saa drog Mordbrændertoget mod Nordvest, idet det efterlod sig en af Lig og Brandtomter kun altfor tydeligt betegnet Marchelinie. Ikke den svageste Modstand mærkedes. Kun et Par Herregaarde, som Vandos. hvor Anders Billes Broder, Claus, boede, og Lillø, hvor Fru Beate Hvitfeld lukkede sig inde med de Flygtninge, der naaede saa langt, vovede at hejse deres Vindebroer op og at nægte Overgivelse. De adelige Damer skyndte sig, som Fru Sofie Ulfstand, over Hals og Hoved til Sjælland, de Andre tyede til Skovene, hvor de Lykkeligste blandt dem døde paa Sneen af Vinterkulden. ²⁾

Vi have set, at Luntemanglen maa kaldes en ufuldestgjørende Grund til, at Coursen ændredes og at Aahus's Hærgning blev opgiven. Hallenberg nævner da

¹⁾ Jvfr. Svensk hist.-topogr.-statist.-Lexicon.

²⁾ A. Fryxell: Berättelser VI. 8. C. Paludan Müllers Om Chr. Barnekovs Død Side 36, har ogsaa dette om Sneen, der dækkede Landskabet. Her forekommer iøvrigt, ligesom hos Jahn 121, den Fejl, at Aahus blev afbrændt.

ogsaa Gustav Adolfs Kundskaab om den danske Tropsamling i Aa-hus, som medbestemmende Grund til at den By forblev urørt.

Den var nok snarest enebestemmende for, at Gustav Adolf standsede sin Fremrykning ved Væ, thi de Underretninger, han har indhentet om Styrken i Aa-hus, have næppe undladt at overdrive den. Fra Aa-sum maa hans Folk derhos have kunnet melde ham Fremrykning af danske Ryttere Øst for Helge Aa.

Hverken om Styrken af de i Aa-hus samlede Tropper, eller om Enkeltheder ved deres Foretagender, er der levnet os autentiske Oplysninger. Af de citerede Kildesteder fremgaar nogenlunde overensstemmende, at det danske Angreb paa Gustav Adolf er ført med 600 Ryttere, hvilket ligeledes stemmer med den ovenfor angivne Fordeling af Chr. IV's Tropper, deres »Borgeleje« i Skaane. Om de i Kongens Ordre til Anders Bille omtalte »afrettede« Bønder, høre vi derimod slet intet.¹⁾ Da de skulde stilles til Raadighed for Breide Ranzau, der selviølgelig overbragte Kongens Ordre til sin Broder i Aa-hus, maa det antages, at Anders Bille, hvem den jo ogsaa skulde meddeles, har samlet sine Bondsoldater der. Men alt er gaaet til saa tyst, som Kongen udtrykkeligt havde befaleet. Den eneste Anledning for Besætningen i Aa-hus til at vise Fjenden en Tropsstyrke har været Branden af Aa-sum Sogn, thi den maatte saa stærkt tyde paa en paafølgende Overgang

¹⁾ Først den 14/1 1613 omtales de atter i Sjæll. Tegn., hvor Ordrene til Mandskabets Aftakning findes. Her sees det, at Anders Bille har, foruden Skaanske Fane, havt et Compagni Fodfolk, som førte en kgl. autoriseret Fane, under sin directe Befaling.

til Helge Aas østlige Side, at man i Aahus ikke har kunnet undlade at iagttage og eventuelt modvirke Fjendens sandsynlige Forehavende.

Foruden denne, i Forholdenes Natur liggende Fremrykning, kan man selvfølgelig slutte sig til hele det danske Corps's Udrykning fra Aahus, senest den 10de Februar om Morgen, men rimeligvis allerede den 9de, eftersom Fægtningerne ved Nordgrænsen stode den 11te om Aftenen.

Saa snart det danske Corps var vis paa, at Fjenden trak sig mod Nordvest, altsaa den 9de Formiddag, kunde det overlade Vogtningen af Aahus til Borgerne og søge Lejlighed til, om end ikke at afskære det meget overlegne svenske Corps Tilbagevejen, saa dog at fragte det Byttet, tilføje det delvise Tab, tvinge Mordbrænderne til ikke at fjerne sig for langt fra deres Hovedcorps, o. a. l. Løsningen af disse Opgaver krævede følgelig, at man holdt sig Vest for Helge Aa, om hvilken Kilderne sige, »at den ikke lettelig tilfryser«. Efter hvad vi vide om Søernes Tilfrysning den 11te, — den var let; Isen skjør, — saa var Helge Aa ganske sikkert aaben alle Dagene fra den 5te til 11te Febr. 1612. Den kommer nemlig fra den 361 Fod over Havet liggende Sø Möckeln og dens Løb er kun c: 12 Mile langt. — Ved at holde sig paa denne Flods vestlige Side under stadig Iagttagelse og lejlighedsvis Harcellering af Fjenden, udsatte det danske Corps sig for, at denne benyttede sig af sin Overmagt, pludseligt vendte sig imod det og kastede det ud i Helge Aa.

Da Opgaverne lode sig løse af en mindre Styrke, naar dennes Fører havde et meget nøje Kjendskab til Ter-

rainet, detacherede det danske Corps følgelig en Fane ved det første Pas over Helge Aa: Torsebro, medens Hovedstyrken rykkede smaat frem Øst for Helge Aa, indtil den fik Melding om, at Fjenden stadig trak sig tilbage i nordvestlig Retning, hvilket ikke har kunnet ske, førend den var i Højde med Broby; thi først naar det detacherede Corps fra Omegnen af Laxbro havde seet ikke blot Støby Sogn, men ogsaa Hörnie og Rygh brænde, har Hovedstyrken, uden Frygt for en Katastrofe, der gav hele Landskabet til Pris, turdet vove sig over paa Vestsiden af Helge Aa. I de store Skove omkring Herregaarden Vandos havde den et saa fortrinligt Skjul, at Fjenden umuligt, uden vidtløftig Recognoscering, kunde finde Angrebepunkt.

Indtil da har altsaa den detacherede Fane »svævet i Luften« ¹⁾ ikke kunnet gjøre Regning paa nogen Understøttelse, hvis Fjenden pludseligt vendte sig imod den. Den har ganske vist kunnet holde sig skjult af Skove og et meget bakket Terrain, men det har krævet en med Localiteterne meget nøje kjendt Fører, at benytte dem godt. En saadan Fører var Anders Bille, der efter sin Faders Død, Aar 1586 arvede Herresædet Raabeløv, og hvis Vugge havde staaet paa Vandos,¹⁾ der nu tilhørte Bille-Ætten i 3die Generation; Anders Billes ældste Broder, Claus, ejede den som sagt, og

¹⁾ Navnet skrives nu Vanås; paa Sten Billes Ligesten staar »til Vand-aas;« vi foretrække dog den i Regjeringsbøgerne hyppigst brugte Form, fordi den synes os mere logisk end hin: Vandet ²⁾ Alm Aa har sin Os ³⁾ Munding, paa Enemærkerne af det Gods, der laa imellem Vandløbene; ganske vist laa det paa en Aas mellem Vandene, men Begrebet Vandaas indeholder noget selvmodsigende, som Vandos er befriet for.

begge Brødre vare selvfølgeligt paa det nøjeste kjendte med den hele Egn, som de for den største Del kunde kalde deres Jagtrevier. — Da vi have set Kong Chr. IV henvende sig directe til Anders Bille og opfordre ham til personlig Virksomhed paa den med Breide Ranzau aftalte Expedition, kan der vel ikke være Tvivl om, at han var selvskreven som Fører af Detachmentet paa Helge Aas Vestside, og at dettes Rytteri har bestaaet af Skaanske Fane, for hvilken han var Ritmester fra Aar 1610. At Detachmentet har havt god Brug for Infanteri, er klart naar man kjender Terrainet i det af Almaa og Helgeaa dannede Afsnit, paa hvis Bakkeskraaning mod Almaa det hvide, pyntelige Vandos danner et fremtrædende Midtpunkt i de milelange, mørke Skove imellem de to Vandløb. Her have netop de af Anders Bille afrettede Gjønger kunnet gjøre uvurderlig Nytte, men om dem taler selvfølgeligt intet Actstykke, naar den befalede Stilhed og Hemmeligholdelse skjuler baade Anders Billes og det danske Hovedcorps's Færd for vore Øjne.

Jo mere disse Ting ere uomtalte i de samtidige Documenter, desto interessantere er det, at se dem oplyste af de vitterlige Kjendsgjerninger, naar disses enkelte Træk vejes mod og prøves med hverandre, men det gaar hermed som med Sammensætningen af et i mange smaa Stykker skaaret Gobelin-Tapet: Stumperne kunne samles paa mange Maader, medens ikkun en er den rette; for at træffe denne, gjælder det om at se paa Vrangsidens ligesaa meget som paa Ret-siden, og om ikke altfor slavisk eller ivrigt at forfølge de Figurer, som gjentage sig i Mønstret, thi de kunne

ofte vildlede, lige som vore Kilders gjentagne Omtale af Ousby- og deres Fortielse af den samtidige Vidsø-træfning.

Til Forherligelse af Sejren ved Vidsø den 11te Februar 1612, og til Pryd for Riddersalen paa Frederiksborg,¹⁾ lod Chr. IV væve et Goblin, der findes opført som Nr. 10 i Thuras danske Vitruvius, 2de Del, 41-42, hvor Sujetterne til dem alle atten findes angivne, dette Nr. 10' desværre kun meget kortfattet: »Victorien ved Vidsø.« Der siges, med Angivelse af Grund, at Tegningerne til disse Tapeter ere udkastede af Carl v. d. Mander, hvis Facsimile og Aarstallet 1620 fandtes paa nogle af dem.

Det er derfor højst sandsynligt denne, Chr. IV's berømte Maler, som i nedenstaaende Brev af ²⁸/₁₀ 1616, (gjengivet efter Skaanske Tegnelser), af Chr. IV henvises til Anders Bille for at faae Oplysninger om Vidsø-Fægtningen.

»Vor Gunst tilforn. Vid, at eftersom Vi have afærdiget nærværende hollandske Maler over til Vort Land Skaane, der at skulle bese den Sted og Plads ved Vidsø Kirke, som de Svenske i forleden Fejde bleve slagne og Kong Gustav selv kom fra sin Hest udi Vandet, — thi bede Vi Dig og ville, at naar samme hollandske Maler Dig med dette Vort Brev besøger, at Du strax begiver

¹⁾ Da det var mig bekjendt, at der fra Frederiksborgs Brand var reddet nogle Stykker af disse Tapeter, lededes jeg af Historiemaler Lund til at søge dem paa Rosenborg. Ved Inspektør, Dr. phil. P. Brock's Velvillie fik jeg alle de paa Slottets Loft henliggende Levninger undersøgt, uden dog at faae directe Udbytte for den Sag, som nærmest drog mig derop. — Hint Nr. 10 bliver derfor at søge i Sverig, hvor hen det kan være kommet med saa mange andre af Frederiksborgs Herligheder.

Dig selv did op med hannem og hannem samme Sted ved Videsø udviser og om des Lejlighed informerer og underretter — Dermed sker vor Villie.«

Dette Brev viser først, hvad vi ovenfor hentydede til, at Chr. IV ansaae Hovedtræfningen for at have staaet ved Vidsø, ikke ved Ousby; dernæst viser det, at Anders Bille maa have været Manden for Gustav Adolfs Nederlag, siden Kongen overdrog til ham »at informere Carl v. d. Mander om Lejligheden udi Vidsø« ved selv at rejse derop med Maleren.

Dette bestyrkes ved, at Anders Bille var iblandt de tolv Adelsmænd, som ved Hertug Frederik den 3dies højtidelige Forlening med Slesvig, der fandt Sted paa Koldinghus den 2den Decbr. 1616, modtog Kongens egenhændige Ridderslag, ¹⁾ hvorhos Hr. Anders Bille samtidigt optoges i Rigens Raad, dets højeste Adelstand, som man dengang kaldte det. — Da mange andre danske Adelsmænd i Kalmarkrigen havde ydet store Militær-Tjenester, uden derfor at blive slagne til Riddere, f. Ex. Eske Brok, der virkede som Krigs Commissair og derhos var i Ilden ved Elfsborg, samt hele 17 Aar ældre end Hr. Anders Bille, for ej at tale om den 8 Aar yngre Jørgen Brahe, der havde Æren for, ved denne Lejlighed at have erobret den svenke Hof-fane, som han til Erindring ophængte i Horne Kirke paa Fyn ²⁾ — saa tør vi sikkert af alt dette slutte, at

¹⁾ Skaanske Tegn. ²⁴/₁₀ 1616. Vedel Simonsen: Eske Brok I. 112 og C. Molbech: Chr. IV Brev Nr. 51 Pag. 42.

²⁾ Richardt og Secher: Danske Herregaarde: Hvedholm.

hine store Æresbevisninger vare Kongens Løn for Hr. Anders Billes afgjørende Daad ved Vidsø.

I Aarene fra 1613—16 kan der nemlig ikke paa-vises noget Hverv, eller nogen Begivenhed i Anders Billes Liv, som kunde motivere en saa overordenlig stor Udmærkelse af den 39 aarige Mand.

Gaae vi ud fra, at det var ham, som førte den til Helgeaas Vestside detacherede Rytterfane og et Compagnie Gjønger,¹⁾ saa staar der nu kun tilbage, paa Grundlag af Kildernes Beretninger, at vise hvorledes hans mærkelige Daad maa, eller i alt Fald, hvorledes den sandsynligt kan være udført.

Vi slap ham, da han fra Omegnen af Laxbro kunde sende Melding til Gert Ranzau i Broby om at Gustav Adolfs røde Haner trak over mod Vest, ad Hørnie og Rygh til. Den lange Række af byttebelæsedede Vogne indbød til et Indhug, men Overmagten var for stor og den unge Konges Marcheorden for god. Samtidigt med hin Melding til Gert Ranzau har Anders Bille kunnet sende den, at han fulgte Svenskerne i Hælene for at passe sit Snit, og Gert Ranzau har da havt frie Hænder til at kaste sig over Ousby og tilintetgjøre den derværende svenske Repli; de i en Beretning omtalte, af Danskerne til Bytte gjorde 4 Kanoner, kunne rimeligst være tagne ved denne Lejlighed, thi Gustav Adolfs Ordre til sit Artilleri om at gaa til Sverig kan ikke være indtruffen meget før, end Gert

¹⁾ I Sjæll. Tegn. ¹⁴/₁ 1613 findes Ordre til Anders Bille om at af-takke de gevorbnne Ryttere, der ride under hans Fane og at besolde dem af Kongens Midler, samt om ligeledes at aftakke hans Compagnie Fodfolk og rive dets Fane af Stangen. Dette Sted citeres paany, fordi det her beviser, at han har faaet sine afrettede Gjønger formeret som et regulairt Compagnie.

Ranzau kunde være i Ousby; selv om det svenske Bud ikke blev opsnappet og ledede Tanken hen paa en Fjende ved Ousby, kunde en Mand som Gert Ranzau ikke undlade at afsøge Ousbypassene, før end han drejede af i vestlig Retning. Til Forsvar af de to Pas ved Ousby have ogsaa 4 Kanoner været anvendelige og denne Brug af dem kan vel være den rimeligste Grund til deres Erobring; at denne ikke har gaaet for sig uden Kamp mod det svenske Fodfolk, hvoraf en Del er jaget ud i Helgeaa, maa ligeledes kaldes sandsynligt. Derimod kunne vi vanskeligt slutte os til, om Gert Ranzau har forfulgt de Slagne til Loshult og videre ind i Smaaland, hvad Fru Sofie Ulfstand synes at antyde, eller om han har dristet sig til at gaa over Verum til Vidsø for at samvirke med Anders Bille, hvad Jahns Mening maa modificeres til.

Den sidste Formodning er usandsynlig, fordi Gert Ranzau i Ousby vanskeligt kan have faaet Underretning fra Anders Bille om, at denne havde fulgt efter Svenskerne ad Markarydvejen, thi Branden af Hørnie og Rygh maatte snarest antyde et fortsat Tilbagetog i vestlig, ikke i nordvestlig Retning. Først efter Branden af Aagerup Sogn har det kunnet være Anders Bille klart, at Kong Gustavs Tilbagetog gik ad Markarydvejen og at han vilde samle sine spredte Kræfter i Vidsøpasset; men da Aagerup først brændte den 10de, eller mulig den 9de Eftmdg., paa samme Tid som Gert Ranzaus Kamp ved Ousbypasset antageligvis begyndte, er det ikke rimeligt, at Anders Billes Melding har kunnet influere paa Gert Ranzaus naturlige Retning, i Sporet af de ad Loshult Flygtende.

I hvert Fald har Anders Bille maattet tage sin Beslutning paa egen Haand, da han saae Aagerup brænde. Han og hans Folk have tilgavns faaet at føle, hvor trættende det var, at ride harniskklædt ad de lange vinterlige Veje, og idet han sluttede fra sin Fanes Tilstand, kunde han med næsten fuldkommen Vished sige, at Gustav Adolfs Tropper vilde blive samlede for at søge Hvile i Vidsøpasset, det eneste Sted paa Markarydvejen, som nogenlunde let lader sig bevogte og forsvare.

For Anders Bille gjaldt det følgerigt om at holde sig skjult, indtil Svenskerne vare komne til Ro; og sit Skjulested maatte han søge saaledes, at han der baade kunde skaffe sine Folk Hvile og Forfriskning, — altsaa udenfor de af Svenskerne afbrændte Sogne, — samt paa et Sted, hvor han kunde være nogenlunde tryg for de svenske Partier, paa samme Tid som han ikke fjernede sig langt fra Vidsø.

Disse fire Betingelser, der alle ere lige naturlige og nødvendige for hans Valg af Hvilested den 10de Februar, gjøre det muligt for os, med højeste Grad af Sandsynlighed at kunne paavise Rammentorp som dette Hvilested. Den med Egnen vel kjendte Jæger har kunnet nytte Natten for at naae det, og Anders Bille, har intet Øjeblik kunnet vakle i sit Valg af dette Sted, der ikke blot fyldestgjorde hine fire Fordringer, men ogsaa frembød særegne Fortrin, skjulte for alle Andre, end Egnens Folk og Jægere. Croquis'et viser os dem strax. Den Engdannelsø, eller Landtange, der nu adskiller de to Oretorpsøer, er nu kun lidet iøjnefaldende, men var dengang, tilmed under et Sne-

lag, aldeles ikke til at skjelne fra Søernes skjøre Isdække, rimeligvis var det dengang kun et Vadested for Kvæget, naar det flygtede for Sommervarmen ude i Mosen og tyede til Skyggen i Skovene paa Søernes vestlige Bred. Det er just et Sted for Jægere.

Ved sit Kjendskab til Befolkningen har det derhos ikke været vanskeligt for Anders Bille, at holde sig underrettet om Svenskernes Færd i Vidsøpasset. Han har hørt om Bygning af Skandsen og Tervolden, om Forposternes Stilling ved Saagen og i Kirken; den rite ved Middagstid har han endog selv kunnet se den svenske sydlige Udkigspost paa Banken Syd for Vidsø.

Alle Kilderne stemme overens i det naturlige: Danskerne ventede med deres Angreb, til det begyndte at skumre. Ad den ubanede Vej og gennem Skovene Vest for Søen, (der af Sagnet paa sin Macbetsk oppyntes til skjulende Grene i de forreste Rækkers Hænder) vilde Angrebsstyrkens Orden og Sammenhold svækkes for stærkt, hvis han afventede Nattemørkets Indtræden.

Den snedækte Mosevej tæt Øst for Søerne har under Snedækket været saa lidet bemærkelig, at Svenskerne slet ikke have ænset den; dens sidste Stykke fører, netop som den locale Tradition har bevaret det, fra Nordvest ind paa Kirken, hvor den svenske Feltvagt har ligget i alt for stor Tryghed og derfor er bleven fuldstændigt overrumplet; dens Poster mod Syd have ikke kunnet alarmere for dette Angreb fra Nordvest.

Feltvagtens Overrumpling har nu medført den alf

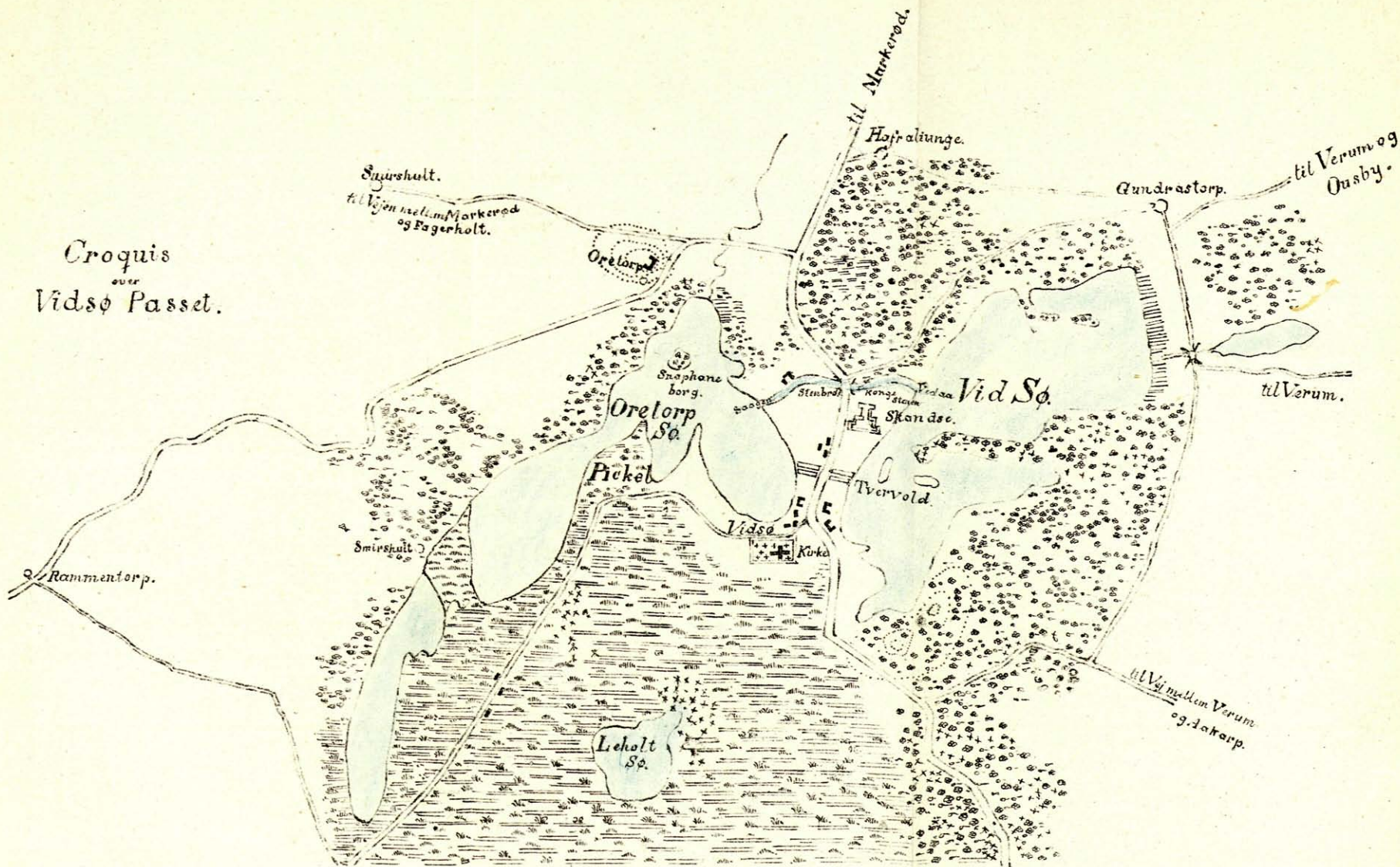
bekjendte Katastrofe: Angriberne have drevet en Hob Flygtninge foran sig, over Tervolden, op i Skandsen, som lettest bestiges fra Sydøst. Den frembragte Panik blev fuldstændig, især hvis det danske Fodfolks Compagnie har været dirigeret fra Rammentorp over Oretorp til Nord for Saagen. Denne Brug af Fodfolket er sandsynlig, baade naar der hensees til, at det ikke kunde gavne, men kun besvære det hurtigt attakerende Rytteri, samt at det meget store svenske Mandefald, hvormed de danske Kilder enstemmigt berette, paa den Maade faaer en ganske naturlig Forklaring: Lad Skaanske Fane have været 200 Ryttere stærk, og det svenske Tab 1000—1400 Mand, det giver det utrolige Resultat, at hver dansk Rytter gennemsnitligt skulde have nedhugget 5—7 Svenske i en Forvirring og et Mørke, der næppe har tilladt at skjelne mellem Ven og Fjende, eftersom Angribernes ringe Tal er blevet fuldstændigt skjult for de Angrebne; men Forholdet forandres, naar vi tænke os 100 Musketterer, 100 Hellebarderer og 100 Pikenerer Nord for Saagen rede til at sende hver svømmende Flygtning i Døden, just som han mente at have undsluppet det bagfra truende Ryttersværd.

Dette forfærdelige Natstykke, hvis Grupper samle sig om Gustav Adolfs gennem Isen synkende Rytterskikkelse, oplyst af Skinnet fra Vidsø Bys brændende Huse og af Skandsehytterne, har været et prægtigt Motiv for Carl v. d. Manders Pensel. Hvo veed om det ikke endnu kunde begejstre en af vore dygtige Historiemalere saaledes, at Nationalgalleriet paa Frederiksborg fik tilbage i forynget Skikkelse, hvad Chr. IV

tiltænkte sin Kongeborg: Billedet af en betydelig, fjendtlig Overmagts Nederlag; — af en Victorie, vunden af en Haandfuld Danske, som førtes af en Dansk; Billedet af en Daad, der maner os om, ej at holde Kjød for Arm:

Vidsø skal mindes med Anders Bille,
der han sig vandt den gyldne Spore;
Flokken var ringe, selv var han lille, —
vog dog Kong Gustav Adolf den Store.

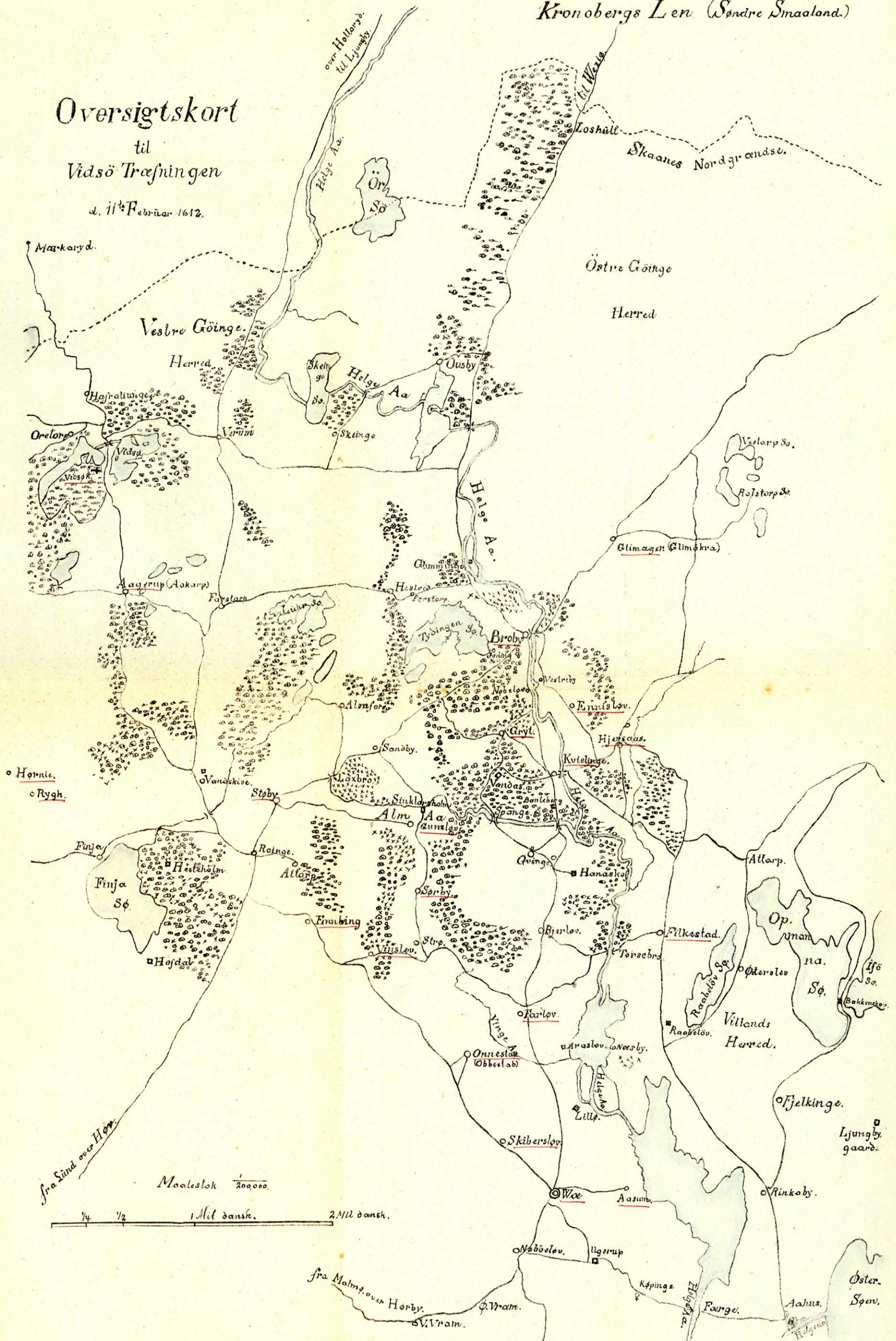
Croquis
over
Vidsø Passet.

Oversigtskort

til
Vidsö Træfningen

d. 11te Februar 1612.

Læs mere om projektet på:

www.kb.dk/EOD

www.books2ebooks.eu

Om EOD-projektet

“eBooks on Demand” (EOD) – på dansk “eBøger on Demand” – er et europæisk samarbejdsprojektet, der blev indledt i 2006. Det omfatter 14 national- og universitetsbiblioteker fra hele Europa og finansieringen sker bl.a. via EU.

Projektet har gjort det muligt for brugere af Det Kongelige Bibliotek at bestille ældre bøger som eBøger på nettet via REX. På længere sigt vil brugere på denne måde få adgang til millioner af bøger på nettet fra europæiske biblioteker leveret i digital form som søgbare PDF-filer -såkaldte eBøger.